

Julia M. Wittmayer
Fakultet za društvene znanosti
Sveučilište u Rotterdamu
Nizozemska
wittmayer@fsw.eur.nl

UDK 338.48-6:502/504(680)
39:338.48(680)
Pregledni članak
Primljeno: 16. lipnja 2010.
Prihvaćeno: 30. lipnja 2010.

Kultura na prodaju? ‘Tradicionalni’ običaji, institucije i vrijednosti kao roba u turizmu utemeljenom u prirodi¹

Projekt prekogranične zaštite i razvoja Maloti Drakensberg između Južne Afrike i Lesota je prekogranična inicijativa za očuvanje okoliša koja istodobno ima za cilj očuvanje biološke raznolikosti i poticanje gospodarskog razvoja lokalnog stanovništva. To će se postići putem turističke djelatnosti utemeljene na prirodi. Ona će, kako tvrdimo, isticati određene običaje, institucije i vrijednosti lokalnog stanovništva, a zanemarivati druge, time ih ponovno osmišljavajući kao dio ‘tradicijske kulture’ u kontekstu očuvanja. Prikazujući dvije studije primjera također tvrdimo da turizam u prirodi relativizira i komercijalizira ove elemente načina života označavajući ih kao ‘tradicionalne’, podređujući ih time ekonomskim i ekološkim interesima.

Ključne riječi: zaštita prirode, tradicijska kultura, prekogranično očuvanje i razvoj, ekoturizam, Južna Afrika

Područja zaštićene prirode često imaju dvostruke ciljeve: zaštitu biološke raznolikosti i razvoj lokalnog stanovništva. U većini slučajeva to treba biti ostvareno preko turizma u prirodi², koristeći aspekte prirode i ‘tradicionalne’³ načine života lokalnog stanovništva kao turističke atrakcije. Ovaj članak ima za cilj popuniti prazninu između općenitije tvrdnje istraživačke zajednice zaštite (Duffy 2006, West i dr. 2006, Büscher i Dressler 2007, Dressler i Büscher 2008) o komercijalizaciji, posebno prirode, i specifičnih lokalnih dinamika turističke djelatnosti u prirodi uvođenjem dviju empirijskih studija primjera koji ilustriraju komercijalizaciju ‘tradicionalnih’ običaja, institucija i vrijednosti.

Na temelju ovih slučajeva, tvrdimo da turizam utemeljen u prirodi ističe one običaje, institucije i vrijednosti lokalnog stanovništva koji se uklapaju u pojam ‘tradicionalni’.

¹ Zahvaljujem Niki Frantzeskaki za komentare na nacrt ovog članka.

² Često nazvanim eko-turizam.

³ Pojmovi ‘tradicionalan’ i ‘autentičan’ mogu se zamijeniti.

a zanemaruje one koji se ne uklapaju. Pri tome su ti elementi iznova oživotvoreni kao dio 'tradicionalnog' načina života, naglašavani u životu mještana i pretvoreni u robu koja služi drugim svrhama, kao što su ekonomski ili ekološki interesi. Slučajevi su smješteni u kontekst Projekta prekogranične zaštite i razvoja područja Maloti Drakensberg (MDTP) koje se nalazi na granicama Južne Afrike i Lesota. Istraživanje MDTP s naglaskom na interakciji nacionalne države, MDTP i lokalnog stanovništva u sjeveroistočnom dijelu Lesota provedeno je od siječnja do travnja 2007. godine. U to su uključeni promatranje sudionika, razgovori i istraživanje sekundarnih izvora.

Rad je strukturiran na slijedeći način. Prije predstavljanja empirijskih slučajeva, dana je kratka povijest zaštite prirode, fokusirajući se na trenutni trend prekograničnih područja zaštite u cjelini, a posebno MDTP. Nakon toga slijedi prva studija primjera koja ispituje zanatsku udrugu koja proizvodi predmete za prodaju turistima. Ova praksa je istaknuta iznad ostalih i u diskursu očuvanja i razvoja iznova osmišljena kao 'tradicionalna', što ju čini turističkom atrakcijom. Ona služi i ekološkim interesima MDTP podizanjem svijesti o korištenju prirodnih resursa i ekonomskim interesima lokalnog stanovništva kojemu se nudi dodatni izvor prihoda. Druga studija slučaja istražuje interakciju MDTP i Mamohase Guest House koja je u lokalnom vlasništvu. Oglašavan kao nešto što je stvorila lokalna zajednica, pansion se zalaže za vrijednosti kao što su socijalna kohezija i društvena solidarnost, koje se time osmišljavaju kao 'tradicionalne'. Vlasnici pansiona uključili su se u filozofiju očuvanja i razvoja promovirajući svoje poslovanje kao plod zajednice i nudeći turistima autentično Basot⁴ iskustvo. Uz MDTP, i lokalni akteri označavaju neke običaje njihove zajednice kao 'tradicionalne' kako bi ih pretvorili u turističke atrakcije koje će poslužiti prije svega ekonomskim interesima vlasnika. U posljednjem dijelu, članak se sažima i zaključuje s pogledom na utjecaj korištenja 'tradicijske kulture' kao marketinškog instrumenta na interakciju inicijativa za očuvanje i lokalnog stanovništva općenito, ocrtavajući moguće načine istinske interakcije.

Zaštita prirode

Kako bi se razumio problematičan odnos lokalnog stanovništva i zaštite prirode, dan je kratak pregled povijesti zaštite prirode na afričkom kontinentu. Naglasak je stavljen na postojeći trend prekograničnog područja zaštite (TFCA), što je vidljivo na Projektu prekogranične zaštite i razvoja Maloti Drakensberg (MDTP), gdje su napravljene studije primjera.

⁴ Basot^o (množina) i Mosot^o (jednina) su ljudi Sotho porijekla.

Povijest

Postoje brojni pregledi povijesti i novijeg razvoja zaštite prirode (Adams i Hulme 2001, Hutton i dr. 2005, Büscher i Dressler 2007, Büscher 2010). Početni ciljevi zaštite prirode, koji se mogu pratiti unatrag do kolonijalnih rezervata za divljač, imali su ekskluzivističku i protekcionističku prirodu, temeljeći se na pretpostavci da zaštita prirode i ljudski razvoj ne idu zajedno. Zajedno s drugim običajima, kao što su prisilno preseljenje, ograničavanje ili zabrana pristupa zemlji i resursima i opće proširenje državne kontrole putem zaštite položili su temelj za konfliktni odnos između ljudi i parkova.⁵ Gledano zajedno, ovo se naziva modelom 'tvrđave očuvanja' (Brockington 2002). Pristupi više usredotočeni na ljude ušli su u raspravu u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća, iz kojih je kao novi model interakcije parkova i ljudi nastala zaštita zasnovana na zajednici. Kao više društveno uključivi pristup ona naglašava potrebu za zajedničko savjetovanje, vrijednost komunalnih tradicija i načina gospodarenja prirodnim bogatstvima, kao i povećana (pregovaračka) prava na pristup i dijeljenje resursa za ljude u ruralnim uvjetima, na primjer u zaštićenim područjima. Iako je zaštita zasnovana na zajednici prevladavala u diskursu, to nije tako u praksi, kako ističe istraživačka zajednica zaštite (Wolmer 2003, Büscher i Dressler 2007, Büscher 2010). Njezina praksa je bila upletena u politiku birokracije i neoliberalne ekonomije, što znači preferiranje ideala zaštite, val protekcionizma, obespravljenje lokalnog stanovništva, standardizaciju zahvata i primjenu tržišnih pravila (Dressler i dr. 2010). Da bi se izašlo iz ove krize, Dressler i dr. (2010:13) tvrde da bi u zajedničko upravljanje prirodnim resursima trebalo integrirati njegove osnovne vrijednosti socijalne pravde, materijalnog blagostanja i ekološke cjelovitosti i biti "promjenjiv u dizajnu, relativan u praksi i valoriziran sa stupnjevima uspjeha, a ne unaprijed osmišljenim apsolutnim ishodima".

Područje prekograničnog očuvanja i razvoja (TFCA)

Najnoviji trend u zaštiti prirode u Južnoj Africi su područja prekograničnog očuvanja i razvoja (TFCA). Kao što ime sugerira, ova područja prelaze preko nacionalnih granica i obično obuhvaćaju različite namjene zemljišta. Njihova je glavna ambicija zaštita i očuvanje biološke raznovrsnosti, usklađivanjem sustava držanja zemljišta preko granica. To dolazi uz ambiciju da se gospodarski razvije lokalno stanovništvo kroz "otvaranje novih radnih mjesta razvojem zaštite prirode kao opcije korištenja zemljišta" (Peace Parks Foundation, internetska stranica 2010⁶). Dodavajući političku dimenziju, treća ambicija je promicanje mira među narodima, što je razlog zašto se ova područja također nazivaju parkovima mira. Iako su obvezani na zajednički pristup očuvanju, odnos TFCA s lokalnim stanovništvom je dvosmislen. S jedne strane, lokalno

⁵ U razvoju prema pristupima usredotočenima na ljude ogleda se naglasak koji razvijeni svijet stavlja na pristupe iz osnova, dobro vladanje i lokalno sudjelovanje. On je također izraz nesposobnosti slabih i siromašnih država da pojačaju granice zaštićenih područja i spriječe upade.

⁶ Pogledaj Fondaciju Parkovi mira http://www.peaceparks.org/Content_1020000000_Peace+Parks.htm, pristupljeno 14. lipnja 2010.

stanovništvo i njegovi običaji su prikazani kao prijetnja biološkoj raznovrsnosti⁷ i kao protivnici zaštite prirode. S druge strane, lokalno stanovništvo je prikazano kao tradicionalni čuvar svoje okoline i partner u zajednici zaštite (vidi također Wolmer 2003, Draper i dr. 2004, Spierenburg i Wels 2006, Büscher i Dressler, 2007). Do sada, TFCA nisu u mogućnosti učinkovito riješiti sukobe oko prava na pristup i korištenje zemljišta (Duffy 2006, Hughes 2006, Büscher i Dressler 2007), a situacija lokalnog stanovništva se pogoršala u mnogim slučajevima (Marcus 2001, Hughes 2006, West i dr. 2006). TFCA pokušavaju premostiti jaz između očuvanja prirode i ljudskog razvoja kroz razne akcije. Te akcije uključuju javne skupove, obuke podizanja svijesti usmjerene na edukaciju lokalnog stanovništva o posljedicama njihovih običaja i, što je najvažnije, turističke djelatnosti temeljene na prirodi. Potonje je prikazano kao alternativa za ostvarivanje prihoda (West i dr. 2006, Dressler i Büscher 2008).

Turizam zasnovan na prirodi

Inicijative za turizam zasnovan na prirodi često su, iako ne uvijek, dio onoga što se naziva integriranim projektima za očuvanje i razvoj (ICDPs). Pretpostavka za ICDP-ove, koji institucionaliziraju alternativne aktivnosti koje stvaraju prihod, jest da gospodarske potrebe lokalnog stanovništva moraju biti prvo zadovoljene da bi zaštita bila moguća (Marcus 2001). Iako ICDP uopće, i posebno u inicijativama za turizam zasnovan na prirodi, može biti uspješan u povećanju mogućnosti dohotka za lokalno stanovništvo i ojačanju uloge žena (West i dr. 2006), dobiva i oštre kritike. Kritike se kreću u rasponu od stvaranja pretjerano velikih (gospodarskih) očekivanja, nejednako distribuiranih prednosti, pogoršanja društvenih razlika, isključenja mještana koji ne žele sudjelovati u turističkim strukturama i većeg pritiska na lokalne resurse koji uzrokuju turisti do promjene u tome kako ljudi razumiju svoju okolinu (Orlove i Brush 1996, Marcus 2001, Duffy 2006, West i Brockington 2006, West i dr. 2006).

Interakcija turista i lokalnog stanovništva temelji se na pojednostavljenoj slici mještana i njihovog načina života (West i dr. 2006) kroz esencijaliziranje kulturnih značajki (Draper et al. 2004). Mještani navodno žive na 'autentičan' ili 'tradicionalan' način sa 'statičnom kulturom i u skladu s prirodom'. Ova statična, pojednostavljena slika nije samo u suprotnosti s trenutnim pogledom na kulturu kao proces proizvodnje zajedničkog značenja, koja je stoga promjenjiva, interaktivna i složena. Ali to isto tako ne dopušta promjenu ili specifičan (gospodarski) razvoj lokalnog stanovništva koji se namjerava potaknuti uvođenjem turizma u prirodi (Draper et al. 2004). Na kraju krajeva, turist nije zainteresiran za vožnju mještana automobilom na svakodnevni posao od 9 do 5. Izgleda da se 'autentičnost' i 'tradicionalnost' kulture dobro prodaje, dok se u tom procesu istovremeno sve više komercijalizira.

Kroz neoliberalistički zaokret u upravljanju okolišem flora i fauna se sve više komercijaliziraju i bivaju pretvorene u prirodne resurse (Duffy 2006, Büscher i Dressler 2007, Dressler i Büscher 2008). Povrh svega, mještani postaju komercijalizirani kroz svoju

⁷ U kontekstu TFCA, pogledati Fondaciju Parkovi mira www.peaceparks.org, pristupljeno 25. ožujka 2010.

'kulturu' koja je pretvorena u ponudu turizma u prirodi (West i dr. 2006). Iako je promoviran od strane vlada, financijskih ustanova i privatnih tvrtki kao "idealna razvojna strategija" (Duffy 2006:96), neki čak tvrde da ni ljudi niti priroda nemaju koristi od ekoturizma (Carrier i McLead 2005, West i Carrier 2004, oboje u West i dr. 2006).

Projekt prekogranične zaštite i razvoja Maloti Drakensberg (MDTP)

U vrijeme pisanja, četiri TFCA su u konceptualnoj fazi, a deset TFCA se aktivno razvijaju u Južnoj Africi. Jedan od potonjih je MDTP koja se proteže preko granica Južne Afrike⁸ i Lesota. Njegovi ciljevi su sačuvati prirodne (biološka raznovrsnost) i kulturne (*San* umjetnost na stijinama) baštine planinskog lanca, gospodarski razvoj lokalnog stanovništva putem turizma i promicanje mira između dviju susjednih država, Lesota i Južne Afrike.

Pri potpisivanju Memoranduma o razumijevanju u 2001., Lesoto i Južna Afrika dogovorili su osnivanje MDTP. Od 2003., kroz ukupno razdoblje od šest godina, bio je financiran od strane Globalnog fonda za okoliš (GEF), koji je za svoju provedbenu agenciju postavio Svjetsku banku. Podrška u obliku novca i ekspertize također je dolazila iz Zaklade Parkovi za mir (Zaklada Peace Parks, web stranica 2010⁹). Za to vrijeme zacrtana je 20-godišnja strategija za područje, a nakon završetka financiranja od strane međunarodnih agencija u prosincu 2009., nacionalne vlade financiraju manje timove¹⁰ zadužene za provedbu zaštite.

Planinsko područje obuhvaća oko 13.000 km² s rasponom visine od oko 1300 do najvišeg vrha na 3482 metara nadmorske visine, i predstavlja važan vodni resurs za obje države. Udomljavajući gotovo dva milijuna ljudi, područje uključuje razna zemljišta i kombinira različite sisteme korištenja zemlje.¹¹ Ono uključuje i dijelove triju okruga u Lesotu (Butha-Buthe, Mokhotlong, Quacha's Nek) i dijelove triju pokrajina u Južnoj Africi (KwaZulu-Natal, Free State, Eastern Cape). Svaka od tih regija bila je domaćin lokalnog ureda MDTP za vrijeme financiranja od strane GEF.

Kao što je uobičajeno i u drugim TFCA, MDTP također identificira lokalno stanovništvo kao korisnike prirodnih resursa¹² na neodrživ način i kao uništavače kulturnih resursa. Jedan od načina kojima se pokušalo premostiti jaz između zaštite i lokalnog

⁸ Pogledaj Fondaciju Parkovi mira, http://www.peaceparks.org/Content_1060000000_Maps.htm, pristupljeno 8. lipnja 2010

⁹ Pogledaj Fondaciju Parkovi mira, http://www.peaceparks.org/Parks_1022100000_0_0_0_4_Maloti-Drakensberg+TFCA+Maloti-Drakensberg.htm, pristupljeno 14. lipnja 2010.

¹⁰ U prijašnjim godinama, institucionalna struktura uključivala je bilateralni upravljački odbor projekta koji je bio sastavljen od koordinacijskih odbora objiju uključenih zemalja (popunjen od strane nadležnih državnih agencija). Dnevnu koordinaciju poslova vršile su nacionalne jedinice za koordinaciju projekta.

¹¹ To su nacionalni parkovi, rezervati prirode, komercijalne farme, samodostatne farme, pašnjaci, područje upravljanja površinom i naselja.

¹² Takva eksploatacija vrši se sadnjem i sječom drveća, nasadima, komercijalnim svrhama i nekontroliranom ispašom zbog zajedničkog korištenja zemljišta. Za daljne informacije, pogledati stranicu MDTP http://maloti.opencms.co.za/site/bilateral_projects/Project_Description.html, pristupljeno 8. lipnja 2010.

stanovništva je turizam zasnovan na prirodi. Dok je u početku projekta MDTP osoblje snažno vjerovalo da turizam neće promijeniti ponašanje oko korištenja zemljišta, u kasnijoj fazi napustili su tu pretpostavku¹³. Umjesto razmišljanja o turizmu kao *onoj* strategiji koja nudi alternativni način življenja, oni su sada razmišljali o njemu kao jednom od sredstava koja nude alternativni način življenja. Ovo su također predložili Büscher i Dressler (2007), tvrdeći da je turizam samo dodatni novčani prihod ruralnom stanovništvu koje nastavlja ovisiti o prirodnim resursima. Osoblje MDTP navodilo je “nedostatak povjerenja” i “strah od odgovornosti”¹⁴ kod mještana kao razloge činjenici da nisu iskoristili mogućnosti koje su im se nudile, kao što se očekivalo od njih. Kao što je očigledno uobičajena praksa u “svijetu u razvoju” (Crewe i Harrison 1998, West i dr. 2006), lokalno stanovništvo i njegove ‘kulturne barijere’ bili su krivi za neuspjeh strategije turizma u prirodi, u nudi drugih načina življenja od poljoprivrede za vlastite potrebe, uzgoja komercijalnih biljnih kultura, držanja živadi i stoke i drugih¹⁵.

Studije primjera

Sljedeće dvije studije primjera smještene su unutar Butha Buthe distrikta u Lesotu u sklopu MDTP područja. Na ovoj lokalnoj razini, MDTP je imao područni ured, gdje su uz službenika za zaštitu distrikta i terenskog tehničara bila zaposlena i tri posrednika sa zajednicom. Oni su bili odgovorni za interakciju s lokalnim stanovništvom. Dok je jedan bio odgovoran za kontakte s drugim distriktom, ostala dvojica su radili na turizmu i pitanjima razvoja, kulturne baštine i na području upravljanja resursima.

Bilo je nekoliko pilot-projekata, svaki sa svojim zemljopisnim i tematskim fokusom. Održivo upravljanje resursima trebalo je biti postignuto uspostavom područja upravljanja resursima (s višećem područja upravljanja resursima za uključivanje zajednice), kao i kroz mnoge obuke podizanja svijesti i javne skupove na kojima se raspravljalo o načinima korištenja zemljišta. Izričito usmjeren na zaštitu biološke raznolikosti je i prijedlog za razvoj određenog područja kao nacionalnog parka. Ostali projekti usmjereni su na turizam i razvoj, kao što su razvoj kulturne baštine Butha-Buthe visoravni i Liphofung (sa *San* umjetnošću), svaki sa svojim forumom Zajednice za očuvanje. Ostale institucije bile su Upravljački odbor distrikta koji je djelovao kao platforma sudionika posvećenih turizmu, kao i udruge npr. za zanate i jahanje ponija. Nadalje, MDTP je ponudio obuku o gostoprimstvu, obuku za arheološkog asistenta ili

¹³ Kako je posvjedočila i autorica na bilateralnom sastanku jedinica za projektnu koordinaciju u Butha Buthe, Lesoto, 17. i 18. siječnja 2007.

¹⁴ Oba citata su iz rasprave radne grupe za turizam i življenje na gore spomenutom sastanku.

¹⁵ Prema Turner i dr. (2001), Basotho u Lesotu bave se samodostatnom poljoprivredom, zakupom zemljišta, komercijalnim uzgojem biljnih kultura, držanjem goveda i živadi, oslanjaju se na mirovine i doznake, sezonske i privremene poslove (prijevoz, čupanje korova, iznajmljivanje soba), migraciju radne snage u Južnu Afriku, rad za plaću, samozapošljavanje, zanate (pletenje, izrada opeke), ilegalne poslove i na društvene mreže.

ptičara ili vodiča za planinarenje za odabrane mještane. Iako ovo zvuči impresivno, istraživanje u selu Molapo Ha, koje se nalazi u radijusu od 30 km oko glavnih spomenutih mjesta, pokazalo je da većina ispitanika ne zna o MDTP i njegovom radu.

Proizvodnja rukotvorina

“Ntate Mpho ima različite načine zarađivanja za život. Uz poljodjelstvo, on proizvodi oko 30 ručno izrađenih kapa mjesečno koje prodaje mještanima, turistima i trgovinama raritetima u glavnom gradu, kao i u obližnjem gradu Butha Buthe. Šeširi su izrađeni od posebne trave koje njegove kćeri prikupljaju za njega. Zbog svojih vještina bio je izabran od strane MDTP za poučavanje drugih kako izraditi takve kape. Za obuku je dobio 3500 maloti.”¹⁶

Priča o Ntate Mpho je ona koju MDTP želi ponavljati. Za početak, ova prva studija primjera opisuje kako MDTP nastoji zanatsku proizvodnju temeljenu na prirodnim resursima pretvoriti u dnevno stvaranje dohotka. Nakon toga ovo se analizira u svjetlu argumenta da turizam zasnovan na prirodi kroz naglašavanje određenih običaja iznad ostalih, obilježavajući ih kao ‘tradicionalne’, iste učvršćuje i komercijalizira.

U okrugu Butha Buthe, MDTP je inicirao i financirao šest tjedana zanatske obuke u 2006. U skladu s pristupom oslanjanja na zajednicu, obuku su izvodili lokalni poznavatelji rada na koži, rada s travom, lončarstva, umjetnosti, tkanja i rada s rogovima, među kojima je bio i Ntate Mpho. Većina polaznika nisu prije izrađivali rukotvorine. Poučeni od strane jednog od posrednika sa zajednicom, dvadeset i jedan novozučeni zanatski rukotvorac stvorili su zanatsku udrugu pod nazivom “Baballa lihlo-liloeng me o Phele Malefiloane”¹⁷. Četvorica muškaraca i sedamnaest žena pridružilo se prvoj obuci, a zatim udruzi, kako bi naučili kako stvarati rukotvorine, voditi evidenciju i zarađivati novac. Prodajom svojih proizvoda u trima trgovinama raritetima, ukupni prihod svih članova dosegno je 9170 maloti u 6 mjeseci. Članovi su plaćeni po komadu, a produktivniji članovi mogu zaraditi više, tako da prihod među njima nije ravnomjerno raspoređen. Jedna od tih produktivnijih članica zamijenila je proizvodnju piva zanatskom proizvodnjom, jer je to smatrala jednostavnijim načinom da zaradi školarinu za svoju djecu. Još jedan motiv za članstvo u udruzi je pristup kreditima koje su članovi obilato upotrebljavali. Oni su posuđivali novac kako bi platili školarinu i studijska putovanja, kao i za kupnju lijekova, sapuna, konca za šivanje i goriva. Implicitniji motivi su studijska putovanja, kao i tjedni sastanci. Oni pružaju mogućnost za druženje i korištenje vremena za stvaranje rukotvorina. Jedna članica je rekla da ona proizvodi većinu svojih ručno izrađenih šešira tijekom sastanaka, jer njezin dnevni raspored ne dopušta inače mnogo vremena, što također važi za još mnogo članova. Uvažavajući poljodjelske obaveze, tjedni sastanci počinju tek u jedanaest, a u razdoblju žetve se niti ne održavaju. Činjenica da zanatsku proizvodnju

¹⁶ Prema bilješkama s terena i razgovoru s Ntate Mpho 27. siječnja 2007.; maloti je valuta Lesota.

¹⁷ Prijevod sa Sesotha: Čuvamo da bismo živjeli od onog što očuvamo, Malefiloane.

treba uklopiti u život zaposlenih također postaje jasna kada se pogleda nazočenje sastancima. Od 21 člana, u prosjeku njih sedam nazoči tjednim sastancima, ostali su na porodičnom dopustu, bave se privremenim plaćenim poslovima, čuvaju stoku ili imaju druge obveze.

Kao što se stvaranje artefakata temelji na dostupnosti prirodnih resursa, kao što su trava, glina, vuna i koža, zaštita istih, kako se MDTP nada, postaje izravno relevantna za život lokalnog stanovništva. Tijekom intervjua s članovima udruge u nazočnosti MDTP-ovog posrednika sa zajednicom, što je najvjerojatnije imalo utjecaja, postaje jasno da su oni usvojili MDTP diskurs u određenoj mjeri. Navode da tek sada, kroz korištenje prirodnih resursa za zanatsku proizvodnju, spoznaju koliko je važno očuvanje. Iako pokazuju povećanu svijest o pitanjima zaštite, članovi ne prenose taj uvid u svoje svakodnevne aktivnosti kao što su poljoprivreda ili držanje stoke. Pojam 'prirodni resursi' za njih se odnosi samo na sirovi materijal za zanatsku proizvodnju.

Sve navedeno sugerira da, iako članovi udruge pričaju priču o ideji očuvanja prirode, niti turizam niti zaštita nisu središnji smisao njihovog života. Umjesto da bude obična svakodnevna praksa, zanatska proizvodnja je nešto što većina članova grupe nije prije radila. To je isključivo strategija za stvaranje prihoda, a svakodnevna aktivnost samo za voditelje obuke, kao što je Ntate Mpho. Zanatska proizvodnja rukotvorina članovima ispunjava prazninu u njihovom svakodnevnom rasporedu i njihovim novčanicima, te se stoga uvijek može zamijeniti nekom drugom strategijom.¹⁸ Ovo se poklapa s onim što su Turner i dr. (2001) naveli o životnim strategijama u Lesotu, gdje mještani "moraju savladavati napetosti između motiva i vrijednosti u preživljavanju, uravnotežiti opasnosti i mogućnosti, i težiti strategijama koje najbolje iskorištavaju fluktuacije u osobnim odnosima unutar kućanstva, među domaćinstvima i unutar lokalne i šire zajednice" (Turner i sur. 2001:5). Zanatska proizvodnja je, dakle, periferna i u životima članova zanatske udruge, a kamoli većine mještana. Naposljetku, ta marginalna praksa tako se izdvaja u diskurs očuvanja i razvoja, iznova se oživotvoruje kao dio 'tradicionalnog' načina života i kao takva služi kao turistička atrakcija. Ovaj običaj proizvodnje rukotvorina istaknut je na štetu drugih, kao što su poljoprivreda, pravljenje piva, rad u rudnicima ili u azijskim trgovinama. Štoviše, usredotočujući se samo na moguće i naoko marginalne ekonomske ili ekološke utjecaje turizma utemeljenog u prirodi, druge pozitivne nuspojave kao što su pristup kreditima, druženje na sastancima i širenje pogleda na svijet kroz studijska putovanja se previdaju.

Pansion lokalne zajednice

"Bolae i Morebane Ramonotsi imaju različite načine zarađivanja za život. Iako braća govore MDTP osoblju, institucionalnim posjetiteljima i konzultantima za eko-turizam da su ovisni o prihodima svoje kuće za goste, stvarnost je složenija od toga. Oni

¹⁸ Činjenica da akteri u očuvanju ne mogu pružiti održive alternativne izvore prihoda opisana je i kod Marcosa (2001) u malagaškom kontekstu.

dopunjavaju svoj neredoviti dohodak od samopokrenutog Mamohase pansiona (Mamohase Guest House) radeći na obiteljskim poljima, te kao osnivači i aktivni članovi triju udruga (Moteng Ponytracking Udruga, Udruga uzgoja Manka i Mahaneng TOUR Association), i kao tajnik i predsjednik MDTP Upravljačkog odbora distrikta. MDTP im je omogućio polaznje nekoliko obuka s naglaskom na gostoprimstvu, kulturnoj baštini i upravljanju okolišom. Morebane osim toga radi i kao asistent u arheološkim istraživanjima koje je inicirao MDTP i kao pomagač u izborima, dok se Bolae natjecao kao kandidat na nacionalnim parlamentarnim izborima 2007. Zbog njihovog sudjelovanja u tako raznolikom nizu aktivnosti smatraju ih pohlepnicima, dok oni vide ove aktivnosti kao svoje elementarne strategije za preživljavanje.¹⁹

Priča o braći Ramonotsi je ponovno ona koju MDTP želi ponavljati. Prvi dio ove studije primjera opisuje kako MDTP podupire braću obukom i planira ponoviti taj primjer lokalnog poduzetništva u drugim mjestima - kao što je bio slučaj sa zanatskom proizvodnjom. Drugo, opisuje se kako su braća vlasnici Mamohase pansiona i sami primijenili pristup MDTP. Promičući svoju kuću za goste kao dio lokalne zajednice i nudeći turistima "jedinstven uvid u pravi život sela u Lesotu [...] 'i afričko iskustvo'" (Coastingafrica 2007:292), oni su iskoristili diskurs turizma temeljenog u prirodi. U oba dijela opisuje se postavke te se naknadno analiziraju u svjetlu argumenta da turizam utemeljen u prirodi kroz isticanje određenih običaja, vrijednosti i institucija iznad ostalih te njihovo obilježavanje kao 'tradicionalnih', iste učvršćuje i komercijalizira.

Mamohase Guest House nalazi se nekih 27 km od Butha Buthe u selu Ha Molapo. Godine 2002., neposredno prije nego što je MDTP započeo, Bolae i Morebane Ramonotsi pretvorili su jednu od koliba svoje obitelji u pansion, a i drugi je uskoro uslijedio. Svaka glinena koliba u osnovi se sastoji od jedne sobe i uređena je u 'tradicionalnom' Basotho stilu zidnim slikama, rukom izrađenim kapama i ogrtačima. Posjetitelji mogu birati iz širokog spektra ponude, za koju braća tvrde da izvire iz zajednice: šetnje naseljem uz obilazak iscjelitelja, poglavara, škole i jedine trgovine, izleti s vodičem u spilje s izvornom *San* umjetnošću, planinarenje s vodičem do pastira visoko u planinama, ribolov, predstave tradicionalnog plesa i pjevanja i ture ponijima. U pet kreveta za dvoje oni ugoste oko 300 posjetitelja godišnje koji dolaze uglavnom iz Nizozemske, Njemačke i Južne Afrike i borave oko 3 do 4 noći.

Mamohase Guest House sa svojim pristupom zasnovanim na zajednici služi kao uzor za MDTP. Kad govore strancima, braća naglašavaju svoje zasluge za zajednicu Ha Molapo. Prema planovima konzultanta za eko-turizam kojega je angažirao MDTP, Mamohase Guest House bio bi povezan s drugom dva planirana pansiona duž izletničke staze. Dok bi se jedan od dodatnih pansiona nalazio uz samu asfaltiranu cestu kao neka vrsta motela, drugi bi se nalazio u "slikovitom" selu Malefiloane²⁰, koje je dostupno samo

¹⁹ Iz bilježaka s terena i nekoliko razgovora s Morebaneom i Bolaeom Ramonotsijem u razdoblju između siječnja i travnja 2007.

²⁰ Malefiloane je i mjesto sastajanja udruge zanatlija rukotvorina, oko 10 kilometara od Mamohase Guest House,

terencima i predstavlja “čistoću tradicionalnog života”²¹. MDTP je izabrao Me Thipana kao moguću vlasnicu. Budući da ona ne govori engleski, njezina unuka bi brinula o turistima i nazočila potrebnoj obuci. Me uvjerava da bi cijela zajednica imala koristi od turizma uglavnom kroz izvođenje tradicionalnih plesova i pjesama i prodaju rukotvorina. Konzultant namjerava zatražiti vlasnika Mamohase Bolae Ramonotsija da obuči dvojicu budućih vlasnika i da stvori udruženje s njima u zamjenu za promicanje Mamohase Guest House na zajedničkoj web stranici. Vlasnik Mamohase je pomalo rezerviran prema tim idejama. Prema njegovu mišljenju, nema dovoljno turista za sve ove nove strukture i stoga su novi pansioni i udruge osuđeni na propast. On se bori s MDTP oko tih planova za uspostavljanje više pansiona i davanje novca za nove strukture umjesto ulaganja u postojeće strukture, kao što su njegov pansion i njegove udruge u zajednici. Drugi glasovi unutar zajednice njega opisuju kao pohlepnu osobu koja ne želi dijeliti sa zajednicom, nego samo unutar mreže prijatelja i obitelji.

Ova strategija MDTP ne spominje izričito, ali implicitno naglašava određene vrijednosti, kao što su ‘socijalna kohezija’ ili ‘solidarnost zajednice’, dok zanemaruje druge. Crna kutija ‘zajednice’ nije propitana, a time su socijalna kohezija i društvena solidarnost označene kao sastavni dijelovi ‘tradicionalnog’ Basotho načina života te su komercijalizirane u procesu uspostavljanja niza pansiona u regiji. Kao što pokazuje reakcija Bolae Ramonotsija na ideje konzultanta i reakcija zajednice na njegove postupke, ne postoji jedna homogena zajednica, što čini ideju inherentne socijalne kohezije i društvene solidarnosti bespredmetnom. Empirijski rezultati su u skladu s nekim od kritika turizma utemeljenog na prirodi, kao što je objašnjeno ranije. Stvaraju se pretjerano velika očekivanja kod Me Thipana i prednosti su neravnomjerno raspoređene, budući da vlasnici Mamohase Guest House primaju najveći dio obuke, a time i osiguravaju svoj društveni položaj.

Na drugoj razini, ova studija primjera pokazuje kako se braća postavljaju kao posrednici između agenata za razvoj (MDTP) i lokalnog stanovništva. U stvari, oni vide sebe kao posrednika, daju smjernice drugim mještanima, koji ‘ne razumiju kako to treba raditi’. U toj poziciji ne samo da u potpunosti iskorištavaju mogućnosti koje nudi MDTP, nego i situaciju svojih suseljana. Njihova ponuda za turiste oslanja se na njihovu sposobnost da se istaknu i osmisle određeni običaji i da se obilježe kao ‘pravi’, ‘tradicionalni’ ili ‘autentični’, zanemarujući druge, kao što je navedeno u nastavku - na temelju njihove ‘stručnosti’ kao domaćina. Tijekom posjeta naselju, turisti posjete iscjelitelja, a ne kliniku - iako većina mještana konzultira kliniku u slučaju bolesti. Oni posjećuju poglavicu, a ne općinsko vijeće - iako je većina formalne moći u općinskom vijeću. Posjećuju školu, ali ne pub - iako je alkoholizam veliki problem među bivšim rudarima²² i na kraju, posjećuju lokalnu trgovinu, a ne supermarket u vlasništvu Azijata u Butha Buthi - koji mještani posjećuju za nabavku stvari koje ne dobivaju na svojim poljima. Turistima se nudi jahanje ponija kao Basotho način prijevoza, dok Moruti, treći brat Ramonotsi, uči za svoju vozačku dozvolu. Ovo su samo neki

²¹ Oba citata izgovorio je konzultant za eko-turizam u veljači 2007. u radnom posjetu Malefiloaneu.

²² Oko 98% muške populacije Ha Molapoa radilo je u rudnicima pokrajine Gauteng u Južnoj Africi u najboljim vremenima.

od primjera ponovnog izmišljanja institucija i običaja kroz obilježavanje istih 'tradicionalnima', pretvarajući ih time u robu koja služi gospodarskim interesima braće. A čak i za njih, kako je uvodni dio pokazao, njihov pansion je samo dodatni izvor prihoda, uz mnogo drugih izvora.

Ova druga studija primjera istražuje interakciju Mamohase Guest House s MDTP. Ne samo da MDTP sam koristi prilično uspješnu strategiju pansiona da ponovno ostvari vrijednosti kao što su socijalna kohezija i solidarnost zajednice kao dio pristupa turizmu temeljenog na prirodi – i vlasnici Mamohase Guest House pridružili su se diskursu za očuvanje i razvoj promicanjem svojih pansiona kao ponude zajednice i nudičenjem autentičnog Basotho doživljaja turistu. Ovdje ne samo MDTP, nego i lokalni akteri označavaju neke svoje običaje u zajednici kao 'tradicionalne' ili 'autentične' kako bi ih pretvorili u ponudu za turiste.

Zaključak

Nakon predstavljanja povijesti i suvremenih trendova zaštite prirode u Africi, usredotočila sam se u ovom članku na turističke djelatnosti utemeljene u prirodi kao premošćivanje jaza između ljudskog razvoja i zaštite prirode kroz svoje obećanje stvaranja alternativnih prihoda. Ovaj mehanizam je u tolikoj mjeri korišten u praksi očuvanja, da West i suradnici (2006:262) tvrde da "su ekoturistička poduzeća u simbiozi sa zaštićenim područjima". Usredotočujući se na projekt prekogranične zaštite i razvoja Maloti Drakensberg (MDTP), predstavili smo dvije studije primjera. Time smo pokazali da je i isticanje određenih ponovno osmišljenih (marginalnih) običaja, vrijednosti i institucija kao 'tradicionalnih' ili 'autentičnih' dio prirode pristupa turizmu utemeljenom na prirodi. U tom procesu, 'tradicionalni' elementi (rukotvorine, socijalna kohezija, solidarnost zajednice, poglavica) služe kao atrakcije za turizam i pretvaraju se u robu za turističku industriju koja služi ekološkoj svrsi inicijative za zaštitu i gospodarskim ciljevima lokalnog stanovništva. MDTP postavlja uspješne mještane, kao što su zanatski rukotvorac Ntate Mpho i vlasnici pansiona Bolae i Morebane Ramonotsi, kao uzore za obuku drugih u specifičnim poslovima vođenja pansiona zajednice ili izrade rukotvorina. Time su ova praksa i priložene vrijednosti istaknute iznad drugih, kao što su varenje piva, ili poljoprivredna djelatnost i pojedinačna postignuća. Na kraju, turističke strategije su samo strategije za dodatna sredstva za život, čak i za vršitelja obuke. Očito, turizam temeljen na prirodi ne uklanja ovisnost ljudi od zemlje. S jedne strane to samo nudi dodatnu strategiju za život, tako da ljudi još uvijek ovisе o zemlji za naturalnu poljoprivredu za vlastite potrebe. S druge strane, ovisnost o tome što se treba shvatiti kao 'očuvanu zemlju' se ovjekovječila.

Inherentne napetosti u turizmu utemeljenom na prirodi su statična slika 'tradicionalnog načina života' s jedne strane, i gospodarski, ali i društveni razvoj kojemu teži s druge. Dio običaja, vrijednosti i institucija koje su zanemarene upravo su oni koji upućuju na promjene i razvoj ili su povezani s njima. Lokalno stanovništvo teži posjedovanju

televizora i mobitela, iako su bez struje; automobila, iako su ceste loše; kuća od cigle umjesto onih od gline. Ali ta kretanja nisu na dnevnom redu MDTP ili bilo koje druge TFCA, jer su naizgled nepovezana s pitanjima zaštite. Djelatnost turizma utemeljenog na prirodi ovjekovječuje statičnu sliku 'tradicionalnih' običaja, institucija i vrijednosti i ne ostvaruje svoje obećanje o premošćivanju jaza između razvoja i očuvanja.

U diskursu očuvanja, razvoj koji će se postići putem turizma utemeljenog na prirodi samo isprazno služi trenutnoj paradigmi pristupa očuvanju usmjerenoj na ljude. On ne uzima kao polazište životne planove i životne strategije lokalnog stanovništva, nego uzima očuvanje biološke raznolikosti. Dizajneri i praktičari inicijativa očuvanja posebice bi trebali započeti obilježavanje problema koji treba riješiti u zajedničkom procesu s lokalnim stanovništvom, i ne bi smjeli nadrediti pozitivistička znanja lokalno specifičnom znanju. Posebno, s kontekstom usklađeno određivanje problema najvjerojatnije neće dovesti do prethodno osmišljenih univerzalno primjenjivih i standardiziranih rješenja, nego do slične specifične i s kontekstom usklađene dugoročne strategije razvoja. Polazeći od lokalnih životnih svjetova ljudi u kombinaciji s vanjskim znanjem, stvar je u ocrtavanju principa kako ljudi žele živjeti zajedno i odnositi se prema svojim resursima u određenom dijelu svijeta. To je onda početak kontinuiranog procesa transformacije bez apsolutno određenih ishoda, nego samo s relativnim načelima. Umjesto univerzalno primijenjenih, a s kontekstom neusklađenih djelatnosti turizma utemeljenog u prirodi, predlažemo da diskurs i praksa očuvanja i razvoja mogu imati koristi od cjelovitog pogleda i uzimanja u obzir društveno, kulturno i povijesno konstituiranih životnih svjetova, kao i potrebe za održivim korištenjem naših preostalih resursa kao ishodišta za razvoj dugoročnih regionalnih strategija.

Sa engleskog preveo Tomislav Redep